

Протидія розслідуванню і зловживання процесуальними правами: криміналістичне співвідношення та межі концептуального розмежування

Олександр Таркан*

* Канд. юрид. наук, докторант ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4083-6103>, e-mail: oleksandrtarkan7@gmail.com

DOI: 10.32353/khrife.4.2025.09 УДК 343.985(477)

Надійшло 14.11.2025 / Рецензовано 30.11.2025 / Прийнято до друку 25.12.2025 /
Доступно онлайн 31.12.2025

Мета статті — на підставі комплексного аналізу теоретичних і практичних аспектів зловживання процесуальними правами учасниками кримінального провадження визначити співвідношення цього явища з протидією розслідуванню та з'ясувати його місце в системі криміналістичного вчення. Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових, спеціальних і філософських методів (діалектичний, системно-структурний, функціонально-діяльнісний, порівняльно-правовий, моделювання, аналіз і синтез). Узагальнено, що протидія розслідуванню є складним, багаточинниковим і поліструктурним явищем, яке охоплює як процесуальні, так і позапроцесуальні форми впливу на перебіг кримінального провадження. Її реалізація ґрунтується на використанні тактичних, психологічних, організаційних та інколи корупційних засобів, спрямованих на ускладнення з'ясування істини, перешкоджання збиранню доказів або вплив на учасників провадження. Зловживання процесуальними правами є внутрішнім, процесуально оформленим різновидом протидії, що характеризується умисним застосуванням формально дозволених інструментів усупереч їх функційному призначенню. Обґрунтовано, що співвідношення між поняттями має характер «частина — ціле»: кожне зловживання є формою протидії, однак протидія не вичерпується лише процесуальною поведінкою і може виходити за межі кримінального процесуального регулювання. Доведено, що криміналістика

має підстави для зарахування категорії «зловживання процесуальними правами» до системи криміналістичного вчення про протидію розслідуванню, оскільки це явище має власні механізми, закономірності виявлення та підлягає тактичному подоланню. Його дослідження створює умови для формування ефективних процесуальних і криміналістичних заходів нейтралізації маніпулятивної діяльності учасників провадження. Зроблено висновки, що інтеграція теоретичних і прикладних аспектів аналізу зловживань у межах криміналістичної концепції протидії дає змогу створити цілісну модель протидіючої поведінки, уточнити межі процесуальної добросовісності, виявити типові механізми деструктивного впливу на доказову інформацію та розробити обґрунтовані тактичні рекомендації для слідчих, прокурорів і суду.

Ключові слова: протидія розслідуванню; зловживання правами; процесуальний захід; слідча (розшукова) дія; тактична операція.

Постановка наукової проблеми

Сучасний етап розвитку кримінальних процесуальних відносин в Україні характеризується посиленням змагальності, розширенням процесуальних прав учасників і підвищенням ролі судового контролю. За цих умов дедалі більшої актуальності набуває проблема протидії досудовому розслідуванню та судовому розгляду, що виявляється у свідомому користуванні процесуальними правами не за їх призначенням, а з метою штучного ускладнення, затягування або іншого перешкоджання виконанню завдань кримінального провадження. Зловживання процесуальними правами утворює специфічну форму протидії правоохоронним і судовим органам, що безпосередньо впливає на виконання завдань кримінального провадження, рівень забезпечення прав людини й ефективність механізму кримінальної юстиції.

Аналіз правозастосовної практики свідчить про зростання кількості ви-

падків, коли учасники кримінального провадження, а також представники сторони захисту й обвинувачення користуються процесуальними інструментами не як засобами реалізації прав і гарантій, а як способами маніпулятивного впливу на перебіг розслідування та судового розгляду. До таких типових виявів належать: подання численних однотипних клопотань, безпідставні відводи, ухиляння від участі в процесуальних діях, ініціювання завідомо необґрунтованих експертиз і неправдивих показань, неправомірне використання права на ознайомлення з матеріалами, а також маніпулювання відомостями, які становлять таємницю досудового розслідування. Усі ці дії ускладнюють роботу слідчого та прокурора, створюють додаткове навантаження на слідчу й судову системи, а в окремих випадках — фактично блокують розвиток і перебіг кримінального провадження.

Незважаючи на актуальність проблеми, питання системного дослідження протидії, заснованої на зловживанні

процесуальними правами, в українській науці опрацьоване недостатньо. Потребують уточнення зміст і межі явища «процесуальне зловживання» у кримінальному провадженні, його місце в загальній системі протидії розслідуванню, типові механізми його реалізації, а також ефективні процесуальні заходи нейтралізації таких дій, апробовані у слідчій і судовій практиці. Особливого значення це набуває в умовах реформування кримінального процесуального законодавства, коли формуються нові підходи до забезпечення балансу між правами учасників провадження та інтересами правосуддя.

Отже, актуальність дослідження зумовлена потребою в комплексному науковому аналізі форм зловживання процесуальними правами як одного з найбільш поширених різновидів протидії кримінальному провадженню, а також необхідністю визначення достатніх, правомірних і дієвих процесуальних механізмів їх нейтралізації.

Мета статті

На підставі комплексного аналізу теоретичних і практичних аспектів зловживання процесуальними правами учасниками кримінального провадження визначити співвідношення цього явища з протидією розслідуванню та з'ясувати його місце в системі криміналістичного вчення.

Методи дослідження

Для досягнення поставленої мети застосовано комплекс загальнонаукових, спеціальних і філософських методів пізнання, що забезпечили всебічне визначення природи, структури й механізмів реалізації протидії розслідуванню та зловживання процесуальними права-

ми, а також обґрунтування ефективних процесуальних заходів щодо їх нейтралізації.

Діалектичний метод став теоретичною основою для аналізу досліджуваних явищ як динамічних, взаємозалежних і суперечливих процесів, що формуються в межах конфлікту інтересів сторін кримінального провадження, реагують на зміни законодавства й соціально-правового контексту. Застосування цього методу дало змогу виявити внутрішню логіку розвитку форм протидії та процесуальних зловживань, а також простежити еволюцію їх виявів у сучасній кримінальній юстиції.

Системно-структурний аналіз допоміг визначити основні елементи механізму протидії та зловживань, їхню функційну природу, взаємозв'язки між суб'єктами, мотивами, способами, об'єктами впливу й наслідками.

Функціонально-діяльнісний підхід став у пригоді для розгляду протидії та зловживань як усвідомленої діяльності, що має цілеспрямований характер, певну логіку, механізм, етапність і тактичні особливості. Це дало змогу інтерпретувати їх не лише як правові категорії, а й як специфічні види поведінкових стратегій учасників кримінального провадження.

Метод моделювання застосовано для реконструкції типових ситуацій протидії та процесуальних зловживань, створення уявних моделей їх реалізації, а також для прогнозування їхнього впливу на динаміку кримінального провадження й ефективність слідчої діяльності.

Методи аналізу та синтезу сприяли виявленню відсутності у фаховому середовищі єдності щодо концептуальних меж понять «протидія розслідуванню» і «зловживання процесуальними правами», формулюванню науково обґрунтованих висновків про співвідношення

протидії та зловживання процесуальними правами, визначення їхнього місця в криміналістичній теорії й методиці розслідування, а також узагальненню типових ознак, механізмів і наслідків цих явищ.

Порівняльно-правовий метод застосовано для формування узагальнених висновків про закономірності поведінки та специфіку реалізації процесуальних інструментів з маніпулятивною метою.

Застосований методологічний комплекс забезпечив глибоке й системне дослідження обраної проблематики, сприяв уточненню змісту базових понять, визначенню закономірностей розвитку протидії та процесуальних зловживань і створив підґрунтя для формування практико-орієнтованих рекомендацій.

Аналіз основних досліджень і публікацій

У науковому дискурсі питання протидії розслідуванню та недоброчесного користування процесуальними правами до сьогодні висвітлюють здебільшого сегментарно. Дослідники або зосереджуються на аналізі дій, спрямованих на блокування або ускладнення досудового розслідування, або окремо розглядають проблематику процесуальних зловживань, які реалізують сторони кримінального провадження¹.

Щодо протидії розслідуванню помітний науковий фундамент для осмислен-

ня цих проблем заклали ще в II половині ХХ ст. В. Бахін, В. Берназ, В. Гончаренко, А. Іщенко, Н. Карпов, В. Коновалова, В. Колмаков, В. Корж, В. Кузьмичов, В. Лисиченко, Ф. Сокиран, В. Тертишнік, М. Шумило та ін. Їхні напрацювання сприяли формуванню концептуальних уявлень про природу протидії розслідуванню, окреслили поширені її форми та створили стартові орієнтири для пошуку шляхів її подолання.

На початку ХХІ ст. наукові дослідження цієї тематики отримали новий імпульс: з'явилися комплексні підходи до пояснення змісту протидії, її класифікації, особливостей вияву в окремих категоріях кримінальних правопорушень. Значний внесок у розроблення цих питань зробили О. Александренко, Р. Богданюк, В. Варцаба, І. Грицюк, К. Гутнік, Р. Мудрецький, В. Піддубний, В. Плетенець, Ю. Попельнюк, О. Ромців, В. Трепак, М. Чесакова, В. Шевчук, Р. Шехавцов, Б. Щур та ін. Водночас, незважаючи на накопичений теоретичний матеріал, наявні дослідження часто обмежені окремими складовими проблемами й не дають системного розуміння взаємодії між протидією розслідуванню та зловживанням процесуальними правами.

Проблематиці зловживання процесуальними правами українські науковці присвятили низку ґрунтовних дисертаційних досліджень, зокрема О. Хабло «Зловживання у сфері кримінального процесу»², Д. Криворучко «Зловживан-

- 1 Борейко Г. Д. Зловживання правом сторонами кримінального провадження на етапі завершення досудового розслідування. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 1 (11). С. 61–68. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3700> (дата звернення: 07.11.2025); Прилуцький С. В., Савчук І. І. Проблема зловживання правом прокурором у кримінальному процесі. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 1. С. 50–59. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2019_prilycky_i_savchuk.pdf (дата звернення: 07.11.2025); Розумовський О. Зловживання процесуальними правами за чинним кримінальним процесуальним законодавством України. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 247–252. DOI: [10.32849/2663-5313/2021.4.38](https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.38) (дата звернення: 07.11.2025).
- 2 Хабло О. Ю. Зловживання у сфері кримінального процесу : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 215 с.

на правом під час досудового розслідування в кримінальному провадженні»³, Н. Гарасимчук «Зловживання адвокатом процесуальними правами у кримінальному провадженні»⁴, О. Вознюк «Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні»⁵ та ін.

Багатовимірність такого підходу розпорошує увагу й не дає змоги усвідомити взаємозалежність обох явищ як компонентів єдиного механізму процесуальної деструкції. Водночас теоретики та практики неодноразово наголошували, що значна частина форм протидії, фактично застосовуваних у правозастосовній практиці, не охоплено наявними процесуальними заборонами, їх не супроводжують передбачені законом санкції⁶. Це створює своєрідну «сіру зону», у межах якої суб'єкти кримінального провадження можуть реалізовувати маніпулятивні або обструктивні дії, залишаючись між тим у межах формально правомірної поведінки.

З огляду на це постає необхідність у комплексному підході, який об'єднав би обидва феномени в єдиних методологічних межах і допоміг визначити їхні внутрішню логіку, спільні детермінанти та специфічні механізми впливу на ефективність кримінального провадження. Саме інтеграція цих двох напрямів у межах одного дослідження створює умови для вироблення ціліс-

них і дієвих процесуальних засобів їх нейтралізації.

Викладення основного матеріалу дослідження

Протидія розслідуванню та зловживання процесуальними правами є двома взаємопов'язаними феноменами, які хоч і різняться за формальним статусом, проте мають спільну природу, механізми реалізації та наслідки для кримінального провадження.

Протидію розслідуванню, на нашу думку, слід розглядати як специфічну форму конфліктної взаємодії в межах кримінального провадження, що виникає між його учасниками — передусім сторонами й іншими особами, зацікавленими у визначеному результаті. За своєю природою вона поєднує інтелектуальні та психологічні елементи протистояння, оскільки передбачає застосування знань, досвіду, тактичних прийомів і стратегій впливу на перебіг та результати розслідування. Тож протидія є об'єктивним явищем, яке, утім, виявляється в суб'єктивній поведінці конкретних осіб, що неодноразово підкреслено в українській криміналістичній доктрині.

У сучасних дослідженнях протидію розслідуванню описують за допомогою

3 Криворучко Д. В. Зловживання правом під час досудового розслідування в кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філос. в галузі права. Харків, 2023. 263 с.

4 Гарасимчук Н. А. Зловживання адвокатом процесуальними правами у кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філос. в галузі права. Київ, 2024. 293 с.

5 Вознюк О. Л. Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філос. в галузі права. Київ, 2025. 240 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/35944> (дата звернення: 07.11.2025).

6 Судді ККС ВС розповіли про проблему зловживання процесуальними правами та про останню практику ОП ККС ВС / Верховний суд : офіц. вебсайт. 15.11.2021. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1211840/> (дата звернення: 07.11.2025) ; Удалова Л. Д., Хаблю О. Ю. Зловживання у сфері кримінального процесу : монографія. Київ, 2010. 176 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5274299e-57fe-4eaf-a820-a2b1ff8e900c/content/> (дата звернення: 07.11.2025).

типових форм поведінки, спрямованих на ускладнення з'ясування істини в кримінальному провадженні. До таких форм належать: приховування факту скоєння злочину; користування корупційними механізмами та зв'язками для створення перешкод досудовому слідству; маніпулювання інформаційним середовищем (зокрема, через медіа); надання завідомо неправдивих свідчень; фальсифікація доказової інформації; застосування погроз або фізичного насильства з метою впливу на учасників провадження. Сформульований підхід дає змогу визначати протидію розслідуванню як цілеспрямовану діяльність осіб, що суперечить завданням кримінального провадження та спрямована на спотворення, знищення або блокування доказової інформації, вплив на учасників провадження, штучне затягування процесу або створення перешкод для встановлення фактичних обставин події⁷.

Зловживання у сфері кримінального процесу доцільно визначати як протиправну поведінку учасників кримінального провадження, що полягає в користуванні наданими їм правами й повноваженнями у спосіб, який суперечить їх функційному та цільовому призначенням і зумовлений наявністю особистої або іншої незаконної зацікавленості. Така поведінка спрямована на заподіяння шкоди публічним або при-

ватним інтересам і створює перешкоди для належної реалізації завдань кримінального судочинства⁸. Розвиваючи цю позицію, Г. Борейко слушно зауважує, що процесуальні права відображають уповноважені можливості суб'єкта, реалізація яких забезпечує виконання ним свого процесуального статусу в межах дозволеного, тоді як покладені на нього процесуальні обов'язки визначають його функційну роль та окреслюють допустимі межі поведінки⁹. Також О. Вознюк зазначає, що зловживання процесуальними правами та повноваженнями — це умисне користування наданими законом можливостями всупереч їхньому призначенню, що створює перешкоди належному й ефективному перебігу кримінального провадження, порушує баланс між сторонами та завдає шкоди інтересам правосуддя без очевидного порушення букви закону.

Із метою науково обґрунтованого визначення співвідношення між зловживанням процесуальними правами та протидією розслідуванню вважаємо за потрібне здійснити аналіз їхніх імманентних ознак, що дасть змогу окреслити межі кожного явища й виявити концептуальні точки їх перетину.

Першою фундаментальною ознакою зловживання процесуальними правами є наявність у суб'єкта відповідного процесуального права або закріпленого законом повноваження. Зловживати мож-

7 Гусева В. О. Теоретичні основи методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2021. С. 351—352. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/442209993.pdf> (дата звернення: 07.11.2025) ; Лепісевич П. М., Курляк М. Д. Практичні засади усунення протидії розслідуванню злочинів у сучасних умовах. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2018. Вип. 1. С. 278—279. URI: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/1261> (дата звернення: 07.11.2025).

8 Хабло О. Ю. Знач. твір. С. 57.

9 Борейко Г. Д. Чи можуть посадові особи зловживати правами у кримінальному провадженні? *Інноваційний розвиток правової науки в умовах модернізації суспільства* : мат-ли Х Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28.02.2020). Тернопіль, 2020. Т. 1. С. 353. URL: <https://er.kai.edu.ua/items/f9a94690-7fcd-4dfc-af5a-a381a08eb004> (дата звернення: 07.11.2025).

ливо лише тим, що належить до змісту процесуального статусу особи. Сам факт наділення процесуальними можливостями створює передумови для потенційно недобросовісного користування ними. У разі зловживання учасник кримінального провадження формально діє в межах дозволеного, однак обирає спосіб реалізації, який суперечить цільовому призначенню права, порушує баланс інтересів, обмежує можливості інших учасників процесу або спотворює завдання правосуддя¹⁰. Таке поєднання зовнішньої правомірності та внутрішньої протиправності створює «ефект легальної видимості», що й ускладнює виявлення зловживання.

У контексті протидії розслідуванню наявність процесуального права не є обов'язковою умовою: протидію можуть здійснювати як у межах правомірних інструментів, так і поза ними (корупційний вплив, приховування доказів тощо). Однак саме ця ознака демонструє одну з основних точок перетину явищ: зловживання становить внутрішній, процесуалізований різновид протидії, що спирається на формально надані правові інструменти.

Друга ознака — створення видимості легальної реалізації процесуального права. Як слушно зазначають О. Хабло та Н. Гарасимчук, така поведінка може виражатися в активних діях (серійні необґрунтовані клопотання, маніпулювання доказами, подання безпідставних відво-

дів) або у свідомій бездіяльності (затягування проведення процесуальних дій, несвоечасні явки)¹¹. ЄСПЛ у рішенні *Alessandro Ferrara against Italy and 18 other* наголошує, що професійні учасники провадження зобов'язані реалізовувати процесуальні права добросовісно, і подання завідомо безпідставних заяв підбиває довіру до правосуддя¹².

Ознака «імітації правомірності» у сфері протидії розслідуванню виявляється ширше: протидію також можуть маскувати під нібито об'єктивні перешкоди (зміна місця проживання, раптова хвороба, інформативні вкиди у медіа), але (на відміну від зловживання) вона не обмежена процесуальними правами. Водночас сама можливість створення «правової видимості» у межах кримінального судочинства є індикатором того, що процесуальна форма є зручним механізмом для трансформації протидії у легітимізовану поведінку.

Третя ознака — застосування недозволених або нечесних способів реалізації процесуальних можливостей. Це може бути тиск на учасників процесу, створення штучних процесуальних перешкод, маніпулятивне користування законодавчими прогалинами, приховування важливих відомостей. ЄСПЛ у справах *Kongresna Narodna Stranka and Others against Bosnia and Herzegovina* та *Gevorg Safaryan against Armenia* визнає зловживанням ситуації, коли особи свідомо маніпулюють нормами або

10 Гарасимчук Н. Поняття та ознаки зловживання процесуальними правами адвокатом у кримінальному провадженні. *Юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 212. DOI: 10.32837/yuv.v0i2.2175 (дата звернення: 07.11.2025); Вознюк О. Л. Зазнач. твір. С. 31. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/35944> (дата звернення: 07.11.2025).

11 Хабло О. Ю. Зазнач. твір. С. 80; Гарасимчук Н. Зазнач. твір. С. 212. DOI: 10.32837/yuv.v0i2.2175 (дата звернення: 07.11.2025); Вознюк О. Л. Зазнач. твір. С. 31–32. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/35944> (дата звернення: 07.11.2025).

12 Case of Alessandro Ferrara against Italy and 18 other (Application no. 2394/22) : Judgment of the ECtHR. 16 May 2023 / HUDOC. European Court of Human Rights : web. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-225360> (дата звернення: 07.11.2025).

інформацією з метою досягти переваги в процесі¹³.

Хоча протидія розслідуванню може містити ширший спектр протиправної або напівправомірної діяльності, зазначена ознака властива їй: нечесність, маніпулятивність, користування «процесуальними пастками» або позаправовими засобами є характерними інструментами протидії. Саме тому ця ознака фактично демонструє перехід від внутрішньої (процесуальної) до зовнішньої (криміналістичної) форми протидії розслідуванню.

Четверта ознака — реалізація процесуального права всупереч його функційному призначенню. Більшість дослідників справедливо зазначають, що саме спотворення цільової функції права є сутнісною характеристикою зловживання. Типовими виявами є необґрунтовані серійні відводи, повторні клопотання з тією самою метою, подання заяв за відсутності реальних підстав¹⁴.

У контексті протидії розслідуванню ця ознака простежується як більш масштабне явище: дії, що суперечать завданню з'ясування істини, можуть здійснюва-

ти не лише за допомогою користування правами всупереч їхнім цілям, а й поведінки, що взагалі виходить за межі процесуальної правомірності (приховування доказів, тиск на свідків, дезінформація). Отже, спільним є відхід від мети кримінального провадження, а відмінним — інструментарій, яким цього досягають.

П'ята ознака — усвідомлений, умисний характер поведінки. Дослідники підкреслюють, що зловживання неможливе без наявності цілеспрямованого наміру вийти за межі добросовісної реалізації права¹⁵.

Протидія розслідуванню так само може бути як умисною, так і ситуативно-ненавмисною (наприклад, унаслідок необізнаності або емоційного стану особи), хоча панівною її формою, безумовно, є свідомий вплив на перебіг слідства. Отже, умисність є обов'язковою ознакою зловживання та характерною, але не завжди обов'язковою ознакою протидії. Це дає змогу стверджувати, що зловживання становить концентровано цілеспрямований різновид протидії, тоді як протидія як феномен охоплює ширший спектр форм.

- 13 Вознюк О. Л. Зазнач. твір. С. 31–32. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/35944> (дата звернення: 07.11.2025) ; Case of Kongresna Narodna Stranka and Others against Bosnia and Herzegovina (Application no. 414/11) : Judgment of the ECtHR. 26 April 2016 / HUDOC. European Court of Human Rights : web. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-163253> (дата звернення: 07.11.2025) ; Case of Gevorg Safaryan against Armenia (Application no. 16346/10) : Judgment of the ECtHR. 14 January 2020 / Ibid. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-201097> (дата звернення: 07.11.2025).
- 14 Білокінь Р. М. Кримінально-процесуальна відповідальність : монографія. Київ, 2017. С. 28. URL: <https://surl.li/lanmaq> (дата звернення: 07.11.2025) ; Хабло О. Ю. Зазнач. твір. С. 57 ; Криворучко Д. В. Зазнач. твір. С. 20 ; Михайленко В. В. Процесуальні зловживання під час досудового розслідування / Судово-юридична газета : блог. 03.06.2021. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/203970-protseualni-zlovzhivannya-pid-chas-dosudovogo-rozsliduvannya> (дата звернення: 07.11.2025) ; Вознюк О. Л. Зазнач. твір. С. 33. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/35944> (дата звернення: 07.11.2025).
- 15 Гарасимчук Н. Зазнач. твір. С. 214. DOI: [10.32837/yuv.v0i2.2175](https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.2175) (дата звернення: 07.11.2025) ; Одерій О. В., Мудрецький Р. В. Протидія судовому розгляду у кримінальних провадженнях та шляхи її подолання у сучасних реаліях : монографія. Київ, 2021. С. 21. URL: <https://rep.dnuvs.ukr.education/server/api/core/bitstreams/93749650-3fae-4563-bdfd-cbbcf582661d/content> (дата звернення: 07.11.2025) ; Вознюк О. Л. Зазнач. твір. С. 34. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/35944> (дата звернення: 07.11.2025).

Шоста ознака — спричинення негативних наслідків для інших учасників процесу або для кримінального провадження загалом. У межах зловживання такими наслідками є затягування провадження, порушення принципів рівності сторін, перевантаження суду, ускладнення з'ясування істини¹⁶.

У разі протидії розслідуванню спектр можливих наслідків значно ширший: від знищення доказів, тиску на потерпілих і свідків, корупційного впливу — до спотворення доказової бази та блокування слідства. Саме тому протидію можна розглядати як явище з ширшою «силою впливу», а зловживання — як її окремий структурний елемент, що діє всередині процесуальної форми.

Сьомою ознакою зловживання є оцінний характер протиправності. Зловживання не має жорстко окресленого складу, а його кваліфікація залежить від конкретної ситуації, оцінки¹⁷ суду та співвіднесення поведінки з метою процесуального інституту¹⁸.

У разі протидії оцінний характер також присутній, але виявляється більш

комплексно: вона може охоплювати як явно протиправні дії, так і формально нейтральні, але такі, що сукупно створюють перешкоди для слідства. Тож оцінність є спільною ознакою обох явищ, однак у зловживанні вона прив'язана до змісту конкретного процесуального права, тоді як у протидії — до загальної здатності дій ускладнювати з'ясування істини.

Остання, восьма ознака — відсутність класичної юридичної відповідальності. Зловживання тягне застосування процесуальних заходів реагування (залишення клопотання без розгляду, ігнорування повторних заяв), але не каральних санкцій¹⁹.

Протидія розслідуванню, навпаки, може спричиняти як процесуальні наслідки, так і кримінальну відповідальність (за приховування злочину, перешкоджання діяльності слідчого, вплив на свідків тощо). Це дає змогу розмежувати явища за ступенем суспільної небезпечності та юридичної значущості: зловживання — внутрішній процесуальний механізм порушення

- 16 Калюжний Р. А., Андрущенко І. Г. Зловживання правом: сутність та шляхи протидії. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 8 (58). С. 19. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/26483> (дата звернення: 07.11.2025); Петков С. В., Добрянська Н. В. Аналіз правозастосовної практики щодо зловживань процесуальними правами адвокатів у кримінальному провадженні. *Журнал східноєвропейського права*. 2024. № 127. С. 48–49. URL: https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/petkov_dobryanska_127.pdf (дата звернення: 07.11.2025); Вознюк О. Л. Зазнач. твір. С. 35. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/35944> (дата звернення: 07.11.2025).
- 17 За правилами української мови іменник «оцінка» доцільно застосовувати тільки на означення результату процесу, позначення якості знань і поведінки учнів або думки, міркування про якість, характер когось (чогось), а прикметник «оціночний» є калькою з російської. В українській мові слід послуговуватися дієсловом «оцінювати» («оцінити») і прикметником «оцінний» відповідно. Натомість чинні нормативно-правові акти, на жаль, до сьогодні оперують помилковими словоформами.— *Ред.*
- 18 Резнікова В. В. Сучасна доктрина зловживання процесуальними правами : презентація / Ratio Decidendi: юридичний портал : вебсайт. 46 с. URL: <https://surl.li/xgwlda> (дата звернення: 07.11.2025); Вознюк О. Л. Зазнач. твір. С. 36. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/35944> (дата звернення: 07.11.2025).
- 19 Вознюк О. Л. Зазнач. твір. С. 36–37. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/35944> (дата звернення: 07.11.2025).

добросочесності, тоді як протидія — ширший феномен, що за певних умов переростає у кримінально карані дії.

Проведений аналіз дає змогу сформулювати узагальнене уявлення про природу й межі понять «протидія розслідуванню» і «зловживання процесуальними правами» та визначити доцільність застосування останнього як криміналістичної категорії. Протидію розслідуванню доцільно розглядати як широку, багаточинникову форму конфліктної взаємодії в межах кримінального провадження, що виявляється у цілеспрямованих діях учасників або інших зацікавлених осіб, спрямованих на ускладнення встановлення фактичних обставин події, спотворення або знищення доказів, блокування слідчої діяльності або вплив на учасників процесу. Її характер поєднує інтелектуально-психологічні та тактичні складові й охоплює як об'єктивні вияви в конкретних діях, так і суб'єктивні мотиви.

Зловживання процесуальними правами є вузьким, внутрішньопроецесуальним різновидом такої протидії, що полягає у використанні наданих законом прав або повноважень у спосіб, який суперечить їх функційному та цільовому призначенням. Формально перебуваючи в межах дозволеного, така поведінка набуває деструктивного змісту, оскільки перешкоджає досягненню завдань кримінального провадження, ускладнює доказування та порушує баланс інтересів. Отже, зловживання слід розглядати як процесуалізовану форму опору слідству, що маскується під правомірну діяльність.

Співвідношення між явищами має характер «частина — ціле»: протидія розслідуванню охоплює і процесуальні, і позапроцесуальні способи ускладнення слідчої діяльності, тоді як зловжи-

вання вужче й обмежене процесом. Водночас обидва явища зумовлені схожими детермінантами — прогалинами законодавства, недостатнім процесуальним контролем, організованим характером злочинної діяльності, соціально-психологічними мотивами та можливістю маніпулювати інформацією.

Об'єднує ці форми й подібність механізмів реалізації: підготовка відповідних умов, активні дії, спрямовані на вплив на докази або процедури, і подальше приховування або маскування своїх дій. Спільним для них також є негативний результат — порушення принципів кримінального провадження, створення перешкод для з'ясування істини й потенційне сприяння уникненню кримінальної відповідальності.

Ефективне виявлення та нейтралізація відповідних виявів потребують єдиного методологічного підходу, що містить розвиток тактичних рекомендацій, удосконалення процесуальних гарантій і механізмів судового контролю, а також вироблення критеріїв добросочесної реалізації процесуальних прав. Інтеграція криміналістичного та процесуального аналізу створює підґрунтя для формування системних орієнтирів щодо діагностики й подолання процесуальної деструкції.

Попри те, що поняття «зловживання процесуальними правами» належить до категорій кримінального процесу, воно має безпосереднє криміналістичне значення, оскільки впливає на процес формування та збереження доказової інформації, створює специфічні сліди процесуальної поведінки й визначає умови проведення слідчих (розшукових) дій. Саме тому ним доцільно послуговуватися в криміналістиці як елементом моделі протидії, а не як самостійним правовим інститутом. Із погляду криміналістичної методики, зловживання є однією

з форм обструктивної поведінки, що підлягає виявленню, аналізу та тактичному подоланню, а також може стати складовою криміналістичної класифікації форм протидії.

Висновки

Протидія розслідуванню та зловживання процесуальними правами є взаємопов'язаними виявами процесуальної деструкції, однак різняться за масштабом, формами та механізмами реалізації. Зловживання процесуальними правами може й має стати складовою криміналістичних категорій, але з чітким розумінням його похідного характеру.

Протидія розслідуванню є широким криміналістичним явищем, що охоплює як процесуальні, так і позапроцесуальні способи ускладнення з'ясування істини, включно зі спотворенням або знищенням доказів, впливом на учасників провадження та блокуванням слідчої діяльності. Її природа поєднує інтелектуально-психологічні й тактичні елементи та зумовлена комплексом правових, організаційних і соціально-психологічних чинників.

Зловживання процесуальними правами в сутнісному вимірі є внутрішньо-процесуальним, вузько окресленим різновидом протидії, що виявляється у користуванні наданими законом правами всупереч їх цільовому та функційному призначенням. Воно створює видимість правомірності, але має деструктивний зміст, спрямований на ускладнення доказування й порушення балансу інтересів сторін.

Тож співвідношення між окресленими явищами характеризується моделлю «частина — ціле»: кожне зловживання є формою протидії, тоді як протидія охоплює також дії, які виходять за межі процесуальної регламентації. Їх об'єд-

нують спільні детермінанти, схожість структурних етапів реалізації (підготовка, активний вплив, маскуваність) та ідентичні негативні наслідки для кримінального провадження.

Зловживання процесуальними правами є вузько спеціалізованим виявом ширшої криміналістичної категорії — протидії розслідуванню; це поняття можна застосовувати в криміналістиці для:

- побудови криміналістичної характеристики;
- моделювання типових ситуацій протидії;
- розроблення тактичних рекомендацій для слідчих і прокурорів;
- формування системи запобіжних заходів і тактичних алгоритмів реагування.

Отже, криміналістика не лише може, а й повинна оперувати поняттям «зловживання процесуальними правами», оскільки воно є дієвим інструментом для пояснення, моделювання та подолання процесуальної протидії, що набуває дедалі більшої актуальності в сучасному кримінальному провадженні.

Ефективне подолання відповідних форм деструктивної поведінки потребує інтегрованого застосування процесуальних і криміналістичних методів, розвитку тактичних засобів її діагностики й нейтралізації, удосконалення механізмів судового контролю та критеріїв добросесної реалізації процесуальних прав.

Counteraction to Investigation and Abuse of Procedural Rights: Forensic Correlation and Limits of Conceptual Delimitation

Oleksandr Tarkan

This article purpose is to determine, based on a comprehensive analysis of the theoretical and practical aspects of the abuse of procedural

rights by participants in criminal proceedings, the correlation of this phenomenon with opposition to the investigation and to clarify its place in the system of forensic science. Methodological research basis is a complex of general scientific, special and philosophical methods (dialectical, system-structural, functional-activity, comparative-legal, modeling, analysis and synthesis). It is generalized that opposition to the investigation is a complex, multi-factorial and poly-structural phenomenon that encompasses both procedural and extra-procedural forms of influence on the course of criminal proceedings. Its implementation is based on the use of tactical, psychological, organizational and sometimes corrupt means aimed at complicating the clarification of the truth, preventing collection of evidence or influencing the participants in the proceedings. Abuse of procedural rights is an internal, procedurally formalized type of counteraction, characterized by the deliberate use of formally permitted instruments contrary to their functional purpose. It is substantiated that the relationship between the concepts is of the nature of "part - whole": each abuse is a form of counteraction, however, counteraction is not limited to procedural behavior and may go beyond the limits of criminal procedural regulation. It is proven that forensic science has grounds for including the category of "abuse of procedural rights" in the system of forensic science doctrine of counteraction to the investigation, since this phenomenon has its own mechanism, regularities of detection and is subject to tactical overcoming. Its study creates conditions for the formation of effective procedural and forensic measures to neutralize the manipulative activities of the participants in the proceedings. It is concluded that the integration of theoretical and applied aspects of the analysis of abuses within the framework of the forensic concept of counteraction makes it possible to create a holistic model of counteractive behavior, clarify the boundaries of procedural integrity, identify typical mechanisms of destructive influence on evidentiary information,

and develop substantiated tactical recommendations for investigators, prosecutors and the court.

Keywords: counteraction to investigation; abuse of rights; procedural measure; investigative (search) action; tactical operation.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автор зробив свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автор заявляє, що у нього відсутній конфлікт інтересів.

References

- Bilokin, R. M. (2017). *Kryminalno-protsesualna vidpovidalnist* [Criminal procedural responsibility] : monohrafiia. Kyiv. URL: <https://surl.li/lanmaq> [in Ukrainian].
- Boreiko, H. D. (2020). Chy mozhut posadovi osoby zlovzhyvaty pravamy u kryminalnomu provadzhenni? [Can officials abuse rights in criminal proceedings?] *Innovatsiyni rozvytok pravovoi nauky v umovakh modernizatsii suspilstva* : mat-ly X Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 28.02.2020). Ternopil. T. 1. URL: <https://er.kai.edu.ua/items/f9a94690-7fcd-4dfc-af5a-a381a08eb004> [in Ukrainian].
- Boreiko, H. D. (2021). Zlovzhyvannia pravom storonamy kryminalnoho provadzhennia na etapi zavershennia dosudovoho rozsliduvannia [Abuse of law by the parties of the criminal proceedings at the stage

- of completion of the pre-trial investigation]. *Sotsialno-pravovi studii*. Vyp. 1(11). URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3700> [in Ukrainian].
- Harasymchuk, N. (2021). Poniattia ta oznaky zlovzhyvannia protsesualnyh pravamy advokatom u kryminalnomu provadzhenni [The concept and features of abuse of the procedural rights by an attorney in criminal proceedings]. *Yurydychnyi visnyk*. № 2. DOI: 10.32837/yuv.v0i2.2175 [in Ukrainian].
- Harasymchuk, N. A. (2024). *Zlovzhyvannia advokatom protsesualnyh pravamy u kryminalnomu provadzhenni* [Abuse of Procedural Rights in Criminal Proceedings] : dys. ... d-ra filos. v haluzi prava. Kyiv [in Ukrainian].
- Husieva, V. O. (2021). *Teoretychni osnovy metodyky rozsliduvannia zlochiniv proty avtorytetu orhaniv derzhavnoi vlady u sferi pravoohoronoj diialnosti* [Theoretical bases of a methods of investigating crimes against authority of public authorities in terms of law enforcement activity] : dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/442209993.pdf> [in Ukrainian].
- Kaliuzhnyi, R. A., Andrushchenko, I. H. (2006). Zlovzhyvannia pravom: sutnist ta shliakhy protydii [Abuse of law: the essence and ways of counteraction]. *Biuletyn Ministerstva yustytzii Ukrainy*. № 8(58). URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/26483> [in Ukrainian].
- Khablo, O. Yu. (2008). *Zlovzhyvannia u sferi kryminalnogo protsesu* [Abuse in the field of criminal procedure] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Kryvoruchko, D. V. (2023). *Zlovzhyvannia pravom pid chas dosudovoho rozsliduvannia v kryminalnomu provadzhenni* [Abuse of law during pre-trial investigation in criminal proceedings] : dys. ... d-ra filos. v haluzi prava. Kharkiv [in Ukrainian].
- Lepisevych, P. M., Kurliak, M. D. (2018). *Praktychni zasady usunenня protydii rozsliduvanniu zlochiniv u suchasnykh umovakh* [Practical principles for elimination of counteraction to investigation of crimes in modern conditions]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya yurydychna*. Vyp. 1. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/1261> [in Ukrainian].
- Mykhailenko, V. V. (2021). *Protsesualni zlovzhyvannia pid chas dosudovoho rozsliduvannia* [Procedural abuses during pre-trial investigation] / *Sudovo-iurydychna hazeta* : bloh. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/203970-protsesualni-zlovzhyvannya-pid-chas-dosudovogo-rozsliduvannya> [in Ukrainian].
- Oderii, O. V., Mudretskyi, R. V. (2021). *Protydiia sudovomu rozghliadu u kryminalnykh provadzhenniakh ta shliakhy yii podolannia u suchasnykh realiiakh* [Opposition to judicial proceedings in criminal proceedings and ways to overcome it in modern realities] : monohrafiia. Kyiv. URL: <https://rep.dnuvs.ukr.education/server/api/core/bitstreams/93749650-3fae-4563-bdfd-cbbcf582661d/content> [in Ukrainian].
- Pietkov, S. V., Dobrianska, N. V. (2024). Analiz pravozastosovnoji praktyky shchodo zlovzhyvan protsesualnyh pravamy advokativ u kryminalnomu provadzhenni [Analysis of Case Law on Abuse of Procedural Rights by Attorneys in Criminal Proceedings]. *Zhurnal shhidnoievropeiskoho prava*. № 127. URL: https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/petkov_dobryanska_127.pdf [in Ukrainian].
- Prylutskyi, S. V., Savchuk, I. I. (2019). Problema zlovzhyvannia pravom prokurorom u kryminalnomu protsesi [The problem of abuse of law by the prosecutor in the criminal proceeding]. *Visnyk kryminalnogo sudochynstva*. № 1. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2019_prilycky_i_savchuk.pdf [in Ukrainian].
- Rieznikova, V. V. (n. d.). *Suchasna doktryna zlovzhyvannia protsesualnyh pravamy* [Modern Doctrine of Abuse of Procedural Rights] : prezentatsiia / Ratio Decidendi: yurydychnyi portal : vebсайт. URL: <https://surl.li/xgwlda> [in Ukrainian].
- Rozumovskiy, O. (2021). *Zlovzhyvannia protsesualnyh pravamy za chynnym kryminalnym protsesualnym zakonodavstvom Ukrainy* [Abuse of procedural rights under the current criminal procedure legislation of Ukraine]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 4. DOI: 10.32849/2663-5313/2021.4.38 [in Ukrainian].
- Suddi KKS VS rozpovily pro problemu zlovzhyvannia protsesualnyh pravamy ta pro ostanniю*

praktyku OP KKS VS [The judges of the CCS of the SC told about the problem of abuse of procedural rights and about the latest practice of the CCS of the SC] (2021) / Verkhovnyi sud : ofits. vebсайт. 15.11.2021. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1211840/> [in Ukrainian].

Udalova, L. D., Khablo, O. Yu. (2010). *Zlovzhyvannia u sferi kryminalnogo protsesu* [Abuse in the field of criminal proce-

dure] : monohrafiia. Kyiv. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5274299e-57fe-4eaf-a820-a2b1ff8e900c/content/> [in Ukrainian].

Vozniuk, O. L. (2025). *Zlovzhyvannia protsesualnymy pravamy u kryminalnomu provadzheni* [Abuse of procedural rights in criminal proceedings] : dys. ... d-ra filos. v haluzi prava. Kyiv. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/35944> [in Ukrainian].

Таркан, О. (2025). Протидія розслідуванню і зловживання процесуальними правами: криміналістичне співвідношення та межі концептуального розмежування. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 4 (41). С. 155–168. DOI: 10.32353/khrife.4.2025.09.